

6

मिहिर सेन सागरी जलतरणाचे पितामह विस्मृतीस गेलेले रत्न ?

डॉ. मिलींद धमढेरे

ज्येष्ठ क्रीडा समिक्षक

E-mail : dhamdheremilind28@gmail.com

इंग्लिश खाडी पोहणे हे आज-काल अनेक भारतीय जलतरणपटू उपक्रम यशस्वी करित असतात. मात्र पूर्वीच्या काळी हा उपक्रम करणे म्हणजे भारतीय लोकांसाठी एक दिवास्वप्नच असायचे. सतत वेगवेगळ्या ध्येयाचा ध्यास घेणारे आणि त्यासाठी अहोरात्र कष्ट घेणारे मिहिर सेन यांनी इंग्लिश खाडी पोहून याचा पहिला भारतीय जलतरणपटू होण्याचा पराक्रम केला आहे. एवढेच नव्हे तर एकाच वॅलेंडर वर्षात पाच खंडांमध्ये खाडी पोहण्याचा उपक्रम करित त्यांनी आगळावेगळा विक्रम नोंदविला होता.

मिहिर यांनी दिनांक २७ सप्टेंबर १९५८ या दिवशी डोवर ते कलाईस हे सागरी ९० किलोमीटर अंतर १४ तास ४५ मिनिटांत पार केले आणि सागरी जलतरणातही भारतीय खेळाडू कमी नाहीत हे दाखवून दिले. इंग्लिश खाडी पोहून ते थांबले नाहीत तर जगातील पाचही खंडांमधील प्रमुख खाडी

पोहण्याचा पराक्रम त्यांनी केला. भारतामध्ये असलेले वेगवेगळ्या क्लबमध्ये पूर्वी फक्त गोऱ्या लोकांनाच प्रवेश दिला जात असे मिहिर यांनी या प्रथेविरुद्ध मोठा लढा उभा केला आणि भारतीय लोकांनाही तेथे प्रवेश खुला केला.

मिहिर यांचा जन्म दिनांक १६ नोव्हेंबर १९३० रोजी पश्चिम बंगालमधील पुरुलिया या ठिकाणी झाला. त्यांचे वडील रमेश हे जनरल फिजिशियन होते

तर लीलावती या गृहिणी आणि समाजसेविका होत्या. आपल्या मुलाला चांगले शिक्षण मिळावे यासाठी लीलावती यांच्या आग्रहाखातर हे कुटुंब कटक येथे स्थायिक झाले. मिहिर यांनी भुवनेश्वर येथील उत्कल विद्यापिठात कायद्यामध्ये पदवी संपादन केली. बॅरिस्टर होण्यासाठी इंग्लंडला जाण्याची त्यांची इच्छा होती. मात्र इंग्लंड मध्ये जाऊन बॅरिस्टर पदवी मिळवणे ही खूप खर्चिक गोष्ट होती आणि तेवढे आर्थिक पाठबळ उभारण्याची त्यांच्या वडिलांची

क्षमता नव्हती. त्याकाळी म्हणजे १९५० मध्ये ओरिसाचे मुख्यमंत्री बिजू पटनाईक हे राज्यांमधील विद्यार्थ्यांना परदेशी जाण्यासाठी शिष्यवृत्ती देत असत. मिहिर यांनी त्यांच्याकडे पाठपुरावा करीत इंग्लंडला जाण्यासाठी शिष्यवृत्ती मिळविली.

इंग्लंडमधील कष्टप्रद दिवस

इंग्लंडमध्येही जीवन सोपे नाही. तेथे बॅरिस्टर होण्यासाठी देखील भरपूर कष्ट करावे लागणार आहेत याची प्रचिती मिहिर यांना तेथे गेल्यानंतर लक्षात आली. त्यांना शिक्षणासाठी शिष्यवृत्ती मिळाली होती तरीही बाकीचा खर्च भागवण्यासाठी आपल्याला आणखी पैसे मिळवावे लागणार आहेत हेही त्यांच्या लक्षात आले. आपल्या खर्चाचा आणखी भार आपल्या आई-वडिलांवर टाकण्यासाठी देखील ते राजी नव्हते. सुदैवाने त्यावेळी भारतीय दूतावासाचे आयुक्त कृष्णा मेनन यांनी त्यांना इंडिया हाऊस मध्ये नोकरी दिली. दिवसभर तेथे नोकरी करीत घरी आल्यानंतर रात्री ते बॅरिस्टरचा अभ्यास करीत असत. नोकरी करीत असल्यामुळे बॅरिस्टरच्या व्याख्यानांना उपस्थित राहणे शक्य नव्हते. त्यामुळे त्यांनी ग्रंथालयातील पुस्तके घरी आणून रात्री जागूनच अभ्यास करणे पसंत केले. कमालीची चिकाटी आणि एकपाठी असल्यामुळे त्यांनी तीन वर्षातच बॅरिस्टर ही पदवी संपादन केली. या तीन वर्षातच त्यांची भावी पत्नी बेला विईगार्टेन हिच्याशी भेट झाली. लंडन येथील इंटरनॅशनल युथ होस्टेल येथे आयोजित केलेल्या एका कार्यक्रमात त्यांनी बेला हिला पाहिले आणि पाहताक्षणीच त्यांचा तिच्यावर जीव जडला. त्यांनी तिच्याशी ओळख करून घेतली आली आणि हळूहळू त्यांच्या मैत्रीचे रूपांतर विवाहातही झाले.

लंडन येथे असतानाच मिहिर यांच्या वाचनात

इंग्लिश खाडी पोहोणाऱ्यांच्या खेळाडूंची माहिती आली. फ्लोरेंस चॅडविक यांनी १९५० मध्ये ही खाडी पोहणारी पहिली अमेरिकन महिला खेळाडू होण्याचा पराक्रम नोंदविला होता. जर एखादी महिला हा पराक्रम करू शकते तर आपण का नाही असा प्रश्न त्यांना भेडसावत राहिला. आजपर्यंत एकाही भारतीय खेळाडूने हा पराक्रम केलेला नाही. आपण हा पराक्रम केला पाहिजे या ध्येयाने त्यांना झपाटले. त्यांना पोहण्याचा फारसा सराव नव्हता. खाडी पोहायची असेल तर अगोदर आपण जलतरणात पारंगत व्हायला पाहिजे असा विचार त्यांच्या मनात आला आणि त्यांनी तेथील वायएमसीमध्ये प्रवेश घेतला. फ्रीस्टाईलसह चारही प्रकारांमध्ये त्यांनी प्रशिक्षण घेतले. त्यांनी समुद्रातही पोहोण्याचा सराव केला.

अखेर तो दिवस उजाडला!

समुद्रात पोहोण्याचा सराव केला तरीही खाडी पोहताना समुद्राच्या लाटा, पाण्याचा गारपणा, बाहेरील हवामान आदी अनेक आव्हानांना तोंड द्यावे लागते. कितीही अडचणी आल्या तरी आपण ठरवलेले ध्येय साकार करायचे आहे अशी खूणगाठ मिहिर यांनी मनाशी ठरविली होती. दिनांक २७ सप्टेंबर १९५८ रोजी भल्या पहाटे डोवर येथून मिहिर यांनी खाडी पोहण्याच्या उपक्रमास प्रारंभ केला. प्रतिकूल लाटा, बोचरे वारे आणि थंड हवामान याला सामोरे जात त्यांनी डोवर ते कलाईस ही खाडी १४ तास ४५ मिनिटांत पार करीत कलाईस येथील किनारा गाठला तेव्हा त्यांच्या चाहत्यांनी जोरदार स्वागत केले. भारताच्या इतिहासात सुवर्णाक्षरांनी नोंदविण्याचा हा क्षण होता. भारतात परतल्यानंतरही त्यांचे भव्य स्वागत करण्यात आले. १९५९ मध्ये त्यांना पद्मश्री या सन्मानाने गौरविण्यात आले.

आणखी एक मानाचा तुरा!

इंग्लिश खाडी पोहोण्याचा उपक्रम केल्यानंतर मिहीर यांचा आत्मविश्वास वाढला आणि अन्य खाड्याही पार केल्या पाहिजेत असे त्यांच्या मनात आले. १९६६ हे वर्ष त्यांच्या कारकिर्दीतील आणखी एक महत्त्वाचा टप्पा होता. दिनांक ५ व ६ एप्रिल रोजी सिलोन (श्रीलंका ते धनुष्यकोडी (भारत) ही पाल्कची सामुद्रधुनी २५ तास ३६ मिनिटांत पार केली आणि हा उपक्रम पूर्ण करणारा पहिला भारतीय खेळाडू होण्याचा मान मिळविला. दिनांक २४ ऑगस्ट रोजी त्यांनी युरोप आणि आफ्रिका या खंडांना जोडणारी जिब्राल्टरची खाडी पोहोण्याचा पराक्रम केला. हा पराक्रम करणारे ते पहिलेच आशियाई जलतरणपटू होते. ही खाडी त्यांनी आठ तास एक मिनिटात पार केली. त्यानंतर त्यांना दरडानिलिसची खाडी खुणावत होती. ही खाडी त्यांच्यापूर्वी कोणीच पार केली नव्हती. गॅलिपोली (युरोप) ते सेदुल बहीर (आशिया) हे सागरी चाळीस मैल अंतर त्यांनी तेरा तास पंचावन्न मिनिटात पार केले. ही खाडी पोहोणारे जगातील पहिले जलतरणपटू म्हणून त्यांना मान मिळाला. याच वर्षी त्यांनी टर्कीमधील बोस्फोरस खाडी पोहोण्याचा पराक्रम केला. पन्नास सागरी मैल अंतर त्यांनी चार तासांत पूर्ण केले. हा उपक्रम पूर्ण करणारे ते पहिले भारतीय आणि पहिले बिगर अमेरिकन खेळाडू ठरले. याच वर्षाची सांगता त्यांनी पनामा कालवा पोहोण्याच्या पराक्रमाने केली. हा कालवा त्यांनी ३४ तास १५ मिनिटांत पार केला. एकाच कॅलेंडर वर्षात पाच खंडांमध्ये खाडी पोहोण्याचा त्यांचा पराक्रम गिनीज बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड्समध्येही नोंदविला गेला. त्यांच्या या अतुलनीय कामगिरीबद्दल केंद्र

सरकारने त्यांना पद्मभूषण हा सन्मान देऊन गौरविण्यात आले. तसेच त्यांना ब्लिट्झ नेहरू सन्मानही देण्यात आला.

सर्वसामान्यांसाठी लढा

भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतरही काही क्लबमध्ये फक्त गोऱ्या लोकांना प्रवेश मिळण्याची प्रथा होती. १९५८ मध्ये इंग्लिश खाडी पोहोल्यानंतरही मिहीर यांना या क्लासमध्ये प्रवेश नाकारण्यात आला. कारण काय तर ते भारतीय आहेत. आपल्या देशातच अजूनही अशी प्रथा सुरू आहे हे पाहून मिहीर तीव्र नाराज झाले आणि त्यांनी या अन्यायाविरुद्ध प्रसारमाध्यमांद्वारे आवाज उठवण्यास प्रारंभ केला. मिहीर यांच्यासारख्या ख्यातनाम खेळाडूने हा लढा सुरू केल्यामुळे त्याला लोकांचाही भरपूर प्रतिसाद मिळाला आणि अखेर क्लबमध्ये सर्वांना प्रवेश देण्याची मुभा मिळाली.

मिहीर यांनी कलकत्ता येथील उच्च न्यायालयात फौजदारी वकील म्हणून चांगला नावलौकिक मिळविला. त्याचबरोबर त्यांनी एकीकडे रेशीम धाग्याचे निर्यातदार म्हणूनही प्रसिद्धी मिळविली. रेशीम धाग्याचे निर्यातीबाबतही केंद्र शासनाने त्यांचा गौरव केला होता. हा व्यवसाय सांभाळताना त्यांनी अनेक होतकरू जलतरणपटूंना भरपूर मदत केली. सन १९९७ मध्ये वयाच्या ६६ व्या वर्षी त्यांनी जगाचा निरोप घेतला. तलावातील स्पर्धात्मक जलतरणाबरोबरच सागरी जलतरण या खेळातही आपली शारीरिक आणि मानसिक क्षमता सिद्ध करता येते. खाडी पोहोण्याच्या उपक्रमांद्वारे जगात नावलौकिक मिळविता येतो. हे मिहीर सेन यांनी दाखवून दिले आहे.